

Відлуння України на 76-му Каннському МКФ

Юлій Швець

Кадр із фільму «Вбивці квіткового місяця». Режисер Мартін Скорсезе. США, 2022.

Бачити й відтворювати прекрасне залишається однією з фундаментальних потреб людини. 76-й Каннський кінофестиваль, незважаючи на складні перипетії, щороку цю можливість глядачам надає. Цього року з його основної програми можна виділити три-чотири стрічки, які «заслужують уваги». А можна з радістю прозеліта (до яких відношу себе) радити чи не кожному побаченому на фестивалі фільму: щороку Канн у мистецькому сенсі виявляється доволі врожайним, хоча його програми не обходяться без завчених та дургорядних тем.

Із нововведень можна відзначити президента фестивалю, ким вперше в історії його існування стала жінка: продюсер

Кадр із фільму «Траєкторія падіння». Режисерка Жустін Тріє. Франція, 2022.

обертається навколо лікарки швидкої допомоги Анни, яка виховує доньку Катю, купує житло в кредит та мріє про краще економічне майбутнє. Загибель Каті під колесами авто мажорки, дика поліцейська й судова корупція, збоченість усіх моральних орієнтирів в органах влади й суспільстві змушують жінку відважитися на відчайдушний крок. Випадок підкидає змученій пошуками справедливості героїні унікальну можливість поквитатися за смерть дитини, однак дівчиною за кермом, якій, нехтуючи клятвою Гіппократа, Анна не надає своєчасної допомоги, виявляється... інша мажорка. В результаті кримінальна інтрига зависає в повітрі, приховуючи щось незрозуміле й тривожне. Вироком суспільству стає рішення Анни відповісти за скоєне, що одразу ж переводить умовний жанровий сюжет в площину соціальної філософії. Фатальна помилка чи вирок долі, самосуд чи очікування недосяжної справедливості, вибіркова рівність чи повсякденне рабство – ці життєві дилеми, що їх торкається фільм, не мають універсального пропису – кожного разу, звалюючи на себе велику відповідальність, ми вирішуємо їх індивідуально. Минулого року цей український важливий – за смыслом і духом – фільм підкорив Локарно й завоював спеціальний приз журі Cine+ та приз за найкращу акторську роботу, який отримала Анастасія Карпенко.

Українська прем'єра² драми «Я, Ніна» (Україна, Німеччина, 2022) режисерки Марисі Нікітук, знятої за мотивами особистої історії телеведучої Яніни Соколової, продемонструвала життєствердну драму перемоги над собою та невиліковною хворобою. Характерний для режисерки чуттєво-гламурний стиль з любов'ю до демонстрації жіночого тіла поєднався з «невимушеною» атмосферою існування недосяжних кумирів. На детально промальованому андеграундно-елітному тлі розігрується жорстока драма боротьби вередливої телезірки за всеосяжне щастя й любов натовпу, які вона втрачає в зв'язку з невтішним медичним діагнозом. Ця доволі локальна історія, що за інших обставин витискала б сльози хіба що у домогосподарок, нині, окрім буквального, наповнилася ще й метафоричним смыслом, корелюючи зі слоганом фестивалю «відстоюй своє». Стрічка дещо втрачає від намагання вмістити одразу два різнохарактерні сюжети, в центрі яких єдиний персонаж: активна критика медійних «традицій» і позитивне мислення у боротьбі за життя – кожна з цих історій заслуговує окремого фільму. Однак, в цілому робота вступила у резонанс з глядацькими очікуваннями й продемонструвала цінність життя, яке варте нашої боротьби. Лише боротьба допоможе духовно зростати й перемагати як внутрішнього, так і зовнішнього ворога – що краще може описати нинішній стан душі та актуальний девіз українців? Звісно, що «стародавні греки» мали рацію: у вічності від нас нічого не залишиться, окрім нашої історії. Наскільки яскравою вона виявиться – залежить від нас.

Чернівці

² Світова прем'єра «Я, Ніна» відбулася в офіційному конкурсі на Талліннському МКФ «Темні ночі» у 2022 році.

з Німеччини Айріс Кноблх, обрана на три роки (2023–2025), пообіцяла «докласти всіх зусиль, аби фестиваль зберіг свій вплив у світі культури». Заборона на політичні акції – праві й ліві, прогресивні й консервативні – підтвердила намагання нового керівництва дистанціюватись від позахудожнього впливу на масову свідомість та спекулятивного використання мистецької події як майданчика для політичної пропаганди. Не факт, що іміджу країни додасть позитиву акція з обливанням жовто-блакитної сукні кров'ю, яку на червоній доріжці цього року вчинила модель українського походження зі США. Уявімо на хвилину, що «симетричну» акцію, але вже з триколом, вчинила б аналогічна модель. А якщо при цьому вона зіграла б «роль жертви» ще більш артистично, не опираючись охоронцям, – то на чийому боці були б «симпатії світу»?..

Перемагати – в тому числі в культурному полі – актуалізувати наш відчайдушний спротив агресії ліпше все-таки не такими

Роберт де Ніро та Леонардо ді Капріо у фільмі «Вбивці квіткового місяця». Режисер Мартін Скорсезе. США, 2023.

«акціями», а високохудожньою звитягою. Однак цього року війна в нашій країні не стала ні головною, ні другорядною темою кінофестивалю – тут ми можемо подякувати своєму «художньому» керівництву. Останньому війну, в тому числі культурну, хочеться виграти, не витрачаючи коштів на кінематографістів, переважно кенселінгом чужого. Однак «українська тема» все-таки була представлена на церемонії відкриття – й не «моделями», котрі наразі беруть в Україні більше, ніж віддають їй, а найвищого гатунку професіоналами. Зокрема, думками про війну в Україні, отримуючи «Пальмову гілку» за заслуги перед кінематографом, поділився Роберт де Ніро. А поезію Лесі Українки «Ні волі, ні долі...», неймовірно хвилюючись через порушення «правил», прочитала зі сцени Катрін Деньов (вона представляла «обличчя фестивалю»). Прозвучав ще один, щоправда, – тихий, порівняно з каннськими метрами, але пронизливий голос молодої української режисерки Анастасії Солоневич, фільм якої «Як це було» увійшов до офіційного конкурсу короткого метру¹.

¹ Інтерв'ю з режисеркою див. у цьому номері.

До речі, в цьому конкурсі нагороду від журі під головуванням угорки Ільдико Еньєді отримала угорська анімаційна стрічка «27» (режисерка Флора Ана Буда) про жіночу втечу з обридлого повсякденного існування. І найкращим повнометражним фільмом фестивалю стала драма про ментальну втечу із сім'ї «Траєкторія падіння» 44-річної Жюстін Тріє², яка досі знімала переважно серіали й у кіномистецтві, незважаючи на довгий послужний список, особливо себе не проявила. Таким чином, фестиваль знову повернувся обличчям до «феміністичного порядку денного», намагаючись на базовому, як стверджують, рівні протистояти викликам сучасності. Неформальним центром каннської програми стала Сім'я, точніше, її розпад – в буквальному й метафоричному сенсах.

Точний переклад назви фільму Тріє «Анатомія падіння» – відсилка до великої класики Отто Премінгера. Однак, це нічого не змінює, бо метафоричне падіння у фільмі підтверджується буквальним – відомого письменника з вікна власного будинку. «Траєкторією» цього падіння зацікавилася надто патріархальне (на погляд режисерки) суспільство, яке хотіло б себе захистити від дружини цього чоловіка – також письменниці, але менш успішної. Її небезпідставно (мотив – тривалі напружені стосунки, в яких не було поваги) запідозрили в передчасній смерті чоловіка. Подієвий ряд фільму будується переважно на діалогах, більшість з яких тяжіють до життєвих узагальнень. Основне ж питання торкається «презумпції невинуватості», його можна сформулювати наступним чином: де закінчується факт і починається його інтерпретація? Вирішення цієї дилеми – ключ для розуміння життєвої позиції інтелектуалки, яка звикла «знищувати факти вимислом». Однак, окрім «голих фактів», що їх як імовірну «картину самогубства» нав'язує суспільству досвідчена письменниця, воно покладається ще й на «внутрішні переконання» людей, які прагнуть зрозуміти картину (можливого) вбивства, а не її частину. За прозорим дієвим рядом жанрової стрічки про кримінальне розслідування приховуються роздуми про стосунки чоловіка й жінки і про те, хто «від природи» талановитіший. «Талановитому» Юпітеру(ці) належить щось, що недоступне Біку, й у «битві за рівність», на думку авторки, хтось по праву народження має отримати карт-бланш.

Мабуть, ця правова імпровізація про спротив чоловічому шовінізму настільки вразила журі під головуванням схильного до художніх провокацій Рубена Естлунда («Квадрат», «Трикутник смутку»), що воно віддало Тріє пальму першості. А можливо, просто захотіло підтримати режисерок, яких в основному конкурсі була лише третина (з 21-ї стрічки тільки сім створено жінками).

Під час фестивалю, коли загальним місцем стали розмови про втомленість культури від натиску феміністської стихії

² Тріє – лише третя в фестивалійній історії Канн жінка, що отримала Золоту пальмову гілку. Дві попередніх отримали Джейн Кемпін за «Піаніно» (1993) й Джулія Дюкорно за «Титан» (2021), яка взяла участь у роботі журі цього року.

й деколоніальної оптики, жевріла надія знайти опертя в тих цінностях, які були напрацьовані за роки його попереднього існування. Жінки нарівні з чоловіками могли виступати тоді носіями етики й духовності, й висхідна, а не падаюча «траєкторія» повертала глядача в ту епоху, коли природні суперечності не виключали братства-сестринства, а зерно поваги було готове прорости як в чоловічій, так і в жіночій душі.

Картиною, що не створювала нових штучних кордонів, а аналізувала приховані фундаментальні, стала позаконкурсна робота Мартіна Скорсезе «**Вбивці квіткового місяця**». Роботу визнаного Метра, мабуть, тому не взяли в конкурс, що, подібно велетенському океанському лайнеру, вона затінила б собою всі маленькі кораблі. Стрічка Скорсезе загалом ідеально вписувалася в розділ «антиколоніальної риторики». Однак якість і несамовита енергія нон-фікшну, створеного за романом (2017 року) американського журналіста Девіда Грена, перевершила найсміливіші очікування критиків. Більше того, на думку оглядачів, за всіх фестивальних «розкладів» грандіозна сага про «велику благородну» людину, перетворену жагою наживи на людиноподібного покидька, не могла не здобути перемогу в будь-якій із програм.

Фабула «прихованої історії північноамериканських штатів» (як охрестили фільм критики) проста: щоб дати якийсь притулок корінному населенню індіанців, влада «білих» виділила йому абиякі земельні наділи в штаті Оклахома – подалі від очей. Але на початку ХХ століття там знаходять нафту. Індіанці задешево продавати надану їм (безоплатно) землю не бажають. І тоді найбільші їхні землевласники починають помирати. За розслідування беруться агенти ФБР (Роберт де Ніро), які вступають у жорстокий поєдинок з «великими білими» нікчемами на зразок Ернеста Букхарта (Ді Капріо), який одружений на багатій спадкоємиці індіанського племені... Книга Девіда Грена була швидше – про «народження ФБР», котре довело справу вбивць до логічного фіналу. Однак Скорсезе знімає фільм про (траєкторію) падіння значної частини нації, яка нехтувала власними законами про «святість і недоторканність приватної власності» й заради цієї власності вчиняла геноцид індіанського населення в окремо взятому штаті. Але фільм Скорсезе водночас – і про ту частину білого суспільства, яка в безнадійних, здавалося, умовах піднімалася вгору по щаблях духу... Переглядаючи цю епічну сагу про віджимання «вампірами» з американської історії великої крові, на якій вона була побудована, й про гідний йому спротив, я гадав: чи зможе український кінематограф замахнутися нехай не на якість і художній об'єм картини Майстра, а бодай на масштаб постановки проблеми.

Гран-прі (другу за значенням нагороду фестивалю) журі віддало фільму під назвою «**Зона інтересів**» британця Джонатана Глейзера. Картина про «банальність зла» й водночас про Сім'ю – цього разу не метафоричну, а в буквальному сенсі родинне коло німецького коменданта Рудольфа Гесса, відповідального за смерть безмежної

кількості людей в Аушвіці. Стрічка створена за романом Мартіна Еміса, який відійшов у засвіти в день каннської прем'єри «Зони інтересів» 19 травня.

В літературному першоджерелі, у зв'язку з приїздом в Аушвіц високопоставленого есесівського офіцера й початком його «особливих» стосунків з дружиною коменданта, зроблено акценти на можливому розумінні персонажами істинного стану речей у світі. В фільмі цю «ліричну лінію» режисер практично прибирає, зосередившись на сім'ї як хімічно чистій «планеті зла», котра подається з «цікавого» ракурсу – зсередини. Залишаючи за кадром всі жахливі подробиці концтабору, режисер акцентує увагу на рутинному існуванні комендантської родини, в якій час від часу трапляються маленькі радощі: пікнік на тихому озері або пустощі вихованих діток.

Будинок коменданта відгороджений від табору високим муром, і візуально в кадрі з'являється лише труба крема-

Кадр із фільму «**Зона інтересів**». Режисер Джонатан Глейзер. Велика Британія, 2022.

торію, з якої валить густий дим та чути якісь моторошні звуки з-за муру. Примітно, що комендант і його родина перебувають у кадрі виключно в білих костюмах, і це ще більше відтінює глибинний морок душі освічених убивць і тюремників. Однак «внутрішній ракурс» кінооповіді задовольнив не всіх. Можна, звісно, зрозуміти реакцію частини журналістів, які звикли бачити тему концтаборів з точки зору жертв, а не катів («просто обурливий фільм про Голокост, у якому від банальності зла залишилися самі банальності»). Це, однак, не завадило Міжнародній федерації кінопреси ФІПРЕССІ відзначити «Зону інтересів» найвищою нагородою. Це справедливо: погляди на зло «зсередини» і «зовні», якщо вони чесні, мають однакові права на існування. В кожному разі, після сеансу на обличчях більшості тих, хто подивився фільм, помітні були сліди пережитого катарсису, тому що стрічка, зрештою, не про окремий концтабір (і це зрозуміли більш проникливі журналісти), а про те, з якою привітною міною нинішні можновладці творять «державну політику», освячену мовчанням ягнят.

(Закінчення в наступному номері)